

VIII. A HUNOK ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

A hunok európai szereplése nem egészen egy évszázadig tartott. Az eltelt viszonylag rövid idő alatt mégis kivételesen erős hatást gyakoroltak az itteni népekre. Érthetetlen ennélfogva, hogy tárgyilagos, korabeli ábrázolás nem maradt róluk. Egyáltalán, a legújabbkori képzőművészeti alkotásoktól eltekintve, a megelőző korok művészeire nem hatottak ösztönzően, csak nagyon ritkán ábrázolták őket. Egyedül Attila személyének szenteltek több figyelmet.

Ha kinézésük után kezdünk el kutatni, nem találunk sok támpontot. A róluk szóló korabeli leírások antik római, görög, szír vagy gót szerzőktől származnak, amelyek ha kinézésükről, általános jellemzésükről van szó, a lehető legcsúnyább jelzőket használnak, valóságos rémtörténeteket költenek, torz alakoknak, vadaknak, jární nem tudóknak (mert lovaikról sohasem szállnak le) mutatják be őket. Ruháikat addig viselik, amíg le nem szakadozik róluk, gyermekek húsát eszik és nők vérért isszák stb. stb. A gótok szerint (Jordanes) eredetük is gyanús: nem emberi körülményekre vezethető vissza. Azt tartották, hogy élt egykor régen egy öreg gót király, név szerint Filimer, aki egy napon azt vette észre, hogy népe között boszorkányok, haliurnák vannak. Hogy megszabaduljonak tőlük, mind összefogdostatta és a pusztába kergette. A boszorkányok a számkivetésben gonosz lelkekkel házasodtak össze, és megszülték a hunok vad nemzetét.

Mindezek ellenére, ismét csak a korabeli feljegyzésekre vagyunk kénytelenek hagyatkozni. A kínaiakra például, akik az európaiaknál sokkal tárgyilagosabban tudósítanak. Náluk is újra meg újra felbukkan a csodálkozás, hogy a hunoknak nincs állandó lakhelyük, kiütközik a földművelésből élő, helyhez kötött ember értetlensége a nomád sztyeppi népek életmódjával szemben, és már pusztán ebből a tényből is távolabbi következtetéseket is levonnak. Példa az alábbi idézet, amely kínai forrásból származik és az ázsiai hunokra vonatkozik.

„Náluk senki sem műveli a földet, és sohasem fogja az eke szarvát. Nincs állandó lakhelyük, sem házi tűzhelyük vagy törvényük, és biztos élelem nélkül, örökös földönfutókként szerte kóborolnak szekereiken, amelyeken tanyáz-

*Nomád csikósok.
Mongólia*

nak. Feleségeik ott szövök számukra otromba öltözékeiket, ott közösülnek férjeikkel, ott szülnek és nevelik fel serdült korig gyermekeiket. Náluk senki sem felelhet arra a kérdésre, hogy hol született, mivel másutt fogantatott, távol onnan született, még távolabb nevelkedett.”

A római Ammianus Marcellinus alább következő leírása már az európai hunokat jellemzi: „...Vadságuk meghalad minden képzeletet. Gyermekeiknek mindjárt születésükkor mélyen behasítják orcáikat, hogy a forradások ráncai a szőrnek a maga idején meginduló serkedését megakadályozzák: így vénkorukig szakáll és minden kellem nélkül maradnak el, mint a heréltek. Mindnyájan tagbaszakadt, hatalmas, vállas emberek, ijesztő torzalakok, úgyhogy kétlábú állatoknak tarthatná őket az ember vagy emberi formára durván kifaragott tuskóknak, amilyeneket hidak karfáira szoktak alkalmazni.”

Jordanes azonban azt is feljegyezte, hogy: „Gyors lovasok, akik a megrémült lakosság szeme előtt úgy jelennek meg, mint a szélvihar, és úgy tűnnek el, mint valamilyen felröppenő madársereg.”

Érdeemes megfigyelni a „madársereg” kifejező hasonlatát! Ugyanezt a képet egy másik, eredeti forrásból származó szövegben is fel lehet fedezni, mégpedig *A mongolok titkos történetének*, abban a részében, amelyben Börte asszony Otcsiginnak a következőképpen beszél:

Tested, ha mint öreg oszlop
Terhed alatt leomlik,
Madárrajhoz hasonló népedet
Majd akkor ki kormányozza?

(Képes Géza fordítása)

Meg kell hagyni, hogy van olyan terület, ahol még Ammianus is elismeréssel adózik a harcos hunok erényeinek. „Gyalogszerrel alig használhatók a harcban, hanem mintha odanőttek volna kitartó, de rút lovaikhoz, amelyeket olykor nők módjára ülnek meg, így végzik mindennapi teendőiket. Ennél a népnél mindenki éjjal-nappal lóháton van. Így vásárol és árul, eszik és iszik, és paripája keskeny nyakára dőlve oly mély álomba merül, hogy még álmodik is mindenféléről. Ha komoly dolgokról tanácskoznak, így jelennek meg és tárgyalják a közügyeket...”

Úgy tűnik, hogy a nyeregben való tárgyalás szokása nemcsak abból fakadt, hogy ragaszkodtak lovaikhoz és kényelmesebben érezték magukat nyergeikben, hanem a lovon való ülés felfogásuk szerint tekintélyt kölcsönzött. Emlékezzünk vissza, hogy Attilának Margum alatt nem voltak hajlandók leszállni lovaikról, hogy a magas rangú bizánci küldöttséggel tárgyaljonak, sőt még a bizánciakat is lóra kényszerítették.

Reginó prümi apát különböző forrásokból összeszedett adatok alapján építi fel véleményét a hunokról. Híres *Világkrónikájából* való az alábbi idézet.

„Lovaikon szoktak jární, gondolkozni, álldogálni és beszélgetni. Gyermeküket és szolgálkat nagy szorgalommal tanítják nyilazni. Természetük dőlyfös, lázadó, család és szemtelen, hiszen ugyanazt a vadságot nevelik bele az asszonyokba, mint a férfiakba. Mindig hajlamosak idegenek elleni vagy otthoni felkelésre; természetűl fogva hallgatagok és készebbek a cselekvésre, mint a beszédre...”

Lássuk ismét Ammianus szubjektív, de kétségtelenül plasztikus leírását.

„...ha pihen a fegyverük, megbízhatatlanok, állhatatlanok, és mihelyt valami újabb remény szellője mutatkozik, módfelett ingatagok és mindenben csak féktelen dühükre hallgatnak. Oktalan állatok módjára nem tudnak semmit sem erkölcsről vagy erkölcstelenségről; beszédjük kétértelmű és alattomos; semmiféle vallás vagy babona tisztelete nem köti őket; az aranyra szertelen hévvel vágyódnak. Véleményüket olyan könnyen változtatják és oly könnyen gyulladnak haragra, hogy sokszor egy és ugyanazon a napon majd elszakadnak szövetségeseiktől, anélkül, hogy valaki okot adott volna rá, majd kibékülnek anélkül, hogy valaki engesztelte volna őket...”

A hunok kinézéséről, jelleméről és magatartásáról szóló rövid körképet zárjuk Claudianus idevágó szövegével:

„Náluknál vadabb, bátrabb népet nem hordott hátán a föld; lelkük olyan kemény, hogy sohasem hátrál meg kemény megpróbáltatások elől. Békeidőben annál inkább szeretnek henyélni...”

Nem árt, ha most visszalapozunk az Attila kora c. fejezethez és fölidézzük a törzsi erkölcsről szóló meghatározását. Ha a fenti idézett véleményekről az adatközlők érthető elfogultságát, félelem és gyűlölet vezette szubjektív hozzáállását lehámozzuk, élethűen áll elénk a tipikus lovas pusztalakó, az óvatos és bizalmatlan tárgyalófél, aki nagyon kevés jót vár a római ékesszólás mögé bújtatott, gyakran alantas szándékoktól vezérelt ígéretektől. Nem bízik a rómaiakban, ahogyan a római sem bízik az elvből vagy parancsra, esetleg pusztai törzsi önértékből hadba bocsátkozó, mindenre elszánt nomádban.

Nemhiába írja – irigységgel vegyes csodálkozással – az egyik klasszikus történetíró, hogy a hunokat nem királyuk szigorú parancsa hajtja, hanem beérik törzsfőik alkalmi vezetésével, és így rontanak keresztül mindenben, ami útjukba akad. Olykor, ha ingerlik őket, csatába szállnak, és ék alakú tömegekben szörnyű csatakiáltással rohannak a küzdelembe.

Ha a képletekbe behelyettesítjük a rendelkezésünkre álló adatokat, amelyeket a modern néprajztudomány nyújt a kutatóknak, teljesen szabályos egyenleteket kapunk. Rájövünk, hogy mennyire törvényszerű volt a „vad és kiszámíthatatlan” pusztalakók minden cselekedete és lépése.

Fekete fejét csak
Fenn nyugtatta, nyergén.
Fekete szemében
Félelem nem rebbent.
Sima fülét párnán
Sosem pihentette:
Ruhaujja volt vánkosa,
Ruhaszegélye a takarója.
Nyergében italként
Nyálát nyelte,
Fogai közül húscsapatot
Fogyasztott estebédül.

(Képes Géza fordítása)

A társadalom gazdasági alapjai

A kultúra ösvényei című kitűnő könyvében, Kaj Birket-Smith a következőket mondja: „...a társadalom nem csupán az adott időpontban élő emberek összessége, hanem magában foglal minden előző generációt is”. A ma megértéséhez szükség van a múlt ismeretére is.

A hun társadalom kialakulásának előzményei körülbelül az időszámításunk előtti XIV–XV. században, tehát 3300–3400 évvel ezelőttre nyúlnak vissza.

Az ősi földművelő kultúrák déli irányból már 7000 évvel ezelőtt elérték a fél-sivatagos ázsiai sztyeppet. Az ott uralkodó állapotokhoz azonban nem voltak képesek alkalmazkodni, mert az emberek a nagy térségeken történő szállítását nem tudták megoldani. A ló domesztikációja ugyanis sokkal később történt meg, a lovaglás ismerete nélkül pedig a sztyepei gazdálkodás lehetetlen feladat. El kellett szakadni a termőföldről, és átállni az állattenyésztés sokkal nehezebb és lényegesen kockázatosabb életmódjára, nomadizálni kellett.

Sötét hegynél.
Tágas puszta.
Kerek az ég sátra,
Borul négy irányra.
Nagy a kékség,
Végtelenség.
Szél fúj, fú lehajlik,
Nézek a juhnyájra.

Pusztai dal (Barbár ének, a VI. századból. –
Nagy László fordítása)

A régi letűnt nomád társadalmak kultúrájának köznapi rétegét meglehetősen nehéz megközelíteni, mert a kutatások még ma sem eléggé intenzívek. Ilyenkor a kutatók kénytelenek elővenni a rokon tudományok, elsősorban a néprajz eredményeit, és esetenként módszereit is. Ezúttal nekünk is ezt kell tennünk.

A nomád pásztorkodás alapját a juh képezi: minden porcikáját fel tudják valamire használni: húsát, tejét, gyapjút, faggyút, prémjét, még csontját és beleit is.

A rideg állattartás, az állandó legeltetés vándorlásra kényszeríti a pásztorokat. Jobb területeken évenként kétszer-háromszor kell legelőt változtatni, fél-sivatagos, alkalmatlanabb területeken viszont nyolc-tízszer is. A sztyeppeken a vándorlás északi illetőleg déli irányban történik; tavasszal észak felé terelgetik az állatállományt, ősszel pedig ellenkező irányba. Hegyes területeken a költözködés a magasabban fekvő területek és a völgyek, síkságok között történik.

Az állatok fajtánként (juhok, lovak, marhák) külön legelnek, és csak a kecskéket csapják a juhokhoz. A lovakat 20–25-ös csoportokra osztva körülbelül egynapi járóföld körzetben hagyják legelészni. Csikózás idején, márciusban–áprilisban még meglehetősen hideg lévén, a fiatal jószágot néhány napig a jurtában, a lakósátorban tartják, utána pedig – ha szükség van rá – védőprémbe „öltöztetik”.

H. Grünert és W. König szerint ennek az életmódnak főbb jellegzetességei a következők:

- a fejlett lótartás;
- a szállítható lakóhely (ló, lakókocsi, jurt);
- a házi- és gazdasági eszközök tartós anyagokból készülnek: fa, fém, bőr, csont (a törékeny kerámia jelentéktelen szerepet tölt be);
- a szőrmék és a bőr felhasználása ruhakészítésre;
- a gyapjú és más szőrök felhasználása (szóttések, nemez a jurta befedésére);
- fonott kötelek készítése (pányvázás, szállítás);
- csomózás vagy szövött szőnyegek felhasználása;
- a ruha a lovaglás feltételeihez idomul;
- az élelmezés az alábbi forrásokból fedezi szükségleteit:
 - 1) nyáj, csorda, tej és tejtermékek (frissen vagy tartósítva);
 - 2) vadászat (húsellátás a nyáj kímélése céljából);
 - 3) növénygyűjtögetés.
- cserekereskedelem a hiányzó javak pótlására.
A társadalmi viszonyok jellegzetességei pedig:
- a javak a család birtokában vannak;
- a széthúzó társadalmi erők ellensúlyozására genealógiai elven alapuló államszervezet. Ebben az összetartozási ideológiában az „ős” mindig a központ, amely állat is lehet;
- valódi rokoni kapcsolatok csak az alsóbb társadalmi struktúrák között vannak. Feljebb, a felső társadalmi régiókban ezek jelképesek;
- a társadalom jóléte a törzs létszámától és a jószág mennyiségétől függ;

- a kutak, források és legelők mindig köztulajdonban vannak, és végezetül,
- a háborús zsákmány is gazdasági forrás.

A fenti sémából kiindulva sorra vehetjük az élet néhány olyan területét, amely szorosan fűződik témánkhoz. Vegyük elsőnek a ló tartást.

A ló tartás

A sztyeppeken a lovakat másképpen nevelik, mint mifelénk. Megmaradtak az 1000–2000 év előtti normák. Mindenekelőtt a jószágot már két éves korától nyereg alá szoktatják. Az idomítást az elején természetesen még nem felnőttek végzik, hanem 6–10 éves gyerekek, akik súlyuknál fogva nem árthatnak a fejlődésben levő ló gerincének. A lovasok testsúlyuk áthelyezésével és térdeik szorításával irányítják a lovakat. A sarkantyú a hunok korában még ismeretlen volt, ellenben, kitűnő, magas kápájú nyergeket készítettek, amelyek szilárd ülést biztosítottak a lovasnak, olyan biztonságot, amely komplikált vagy nehéz feladatok elvégzésénél szükséges. Ezt a biztonságot még fokozhatta a szíjból vagy fából hajlított kengyel, amelynek az ismeretét azonban egyes kutatók elvitatják tőlük. A nyereg létezését a hunoknál először Jordanes jelzi. Olyan nyeregről van nála szó, amilyent a mongóliai Noin Ulában feltárt hun sírok egyikében találtak. Ezt a leletet megelőzik a paziriki szkíta-kori sírokban lelt nyeregszerű alkalmatosságok, amelyek kb. két évszázaddal korábbiak a Noin Ula-i leleteknél. Itt azonban még csak felcsatolt takarók vagy fűvel bélelt bőrpárnák kerültek felszínre.

A sztyeppei lovak legfontosabb tulajdonsága, kitartás és szívósság. A mongoloknál ma is sokkal többre becsülik az alacsony, busa fejű, erős és kitartó lovakat, mint az általunk szépnek tartott nemes külleműeket. Tenyésztési céljuk az igénytelen, gyors és kitartó ló. Azt tartják, hogy nem ló az, amelyik egy nap leforgása alatt 100 kilométeres távot oda-vissza meg nem tesz!

Mivel a hátasló személyi tulajdon volt, gazdája megőrizte. Már a paziriki szkíta (2500 év előtti) kurgánokból előkerült, fagytól mumifikálódott lovak fűlei be voltak cakkozva. (Mint mifelénk, nem is olyan régen, a birkáké.) Talán erre a könnyebb megkülönböztetőségre vezethető vissza, hogy mind a mai, mind a történelmi időkben kedveltek voltak a különféle tarka lovak. Az állattartó népek nyelvében az állatszín megnevezése is igen gazdag. A lappok például több mint hatvan különböző névvel illetik a rénszarvast. A sztyeppén

a lovak megjelölésére általában a szín és még valamely testi adottság vagy tulajdonság szolgál. Történeti példákkal is szolgálhatunk: gyors fakó, kemény fekte, terpesztve járó szürke, drágakő szépségű őzelt sárga, szürke porfelhő, rendez szürke (Dzsingisz kán egyik lova), lámpásos későnherélt (eposzbeli lónév) stb.

Adatok vannak arra, hogy régen a sötét bőrű, sötét szőrzetű, fekete sörényű és farkú állatokat kitartóbbaknak tartották. Az albinókat, a fehér lovakat vagy áldozatokra vagy uralkodóknak szánták. Itt felidézhetjük a magyar honfoglalás-kori fehér ló-mondát.

Egy VII–X. századi tibeti szöveg szerint: „... a ló vizsgálatakor, ha három nagy és három kicsi van, akkor megfelelő. A szeme nagy, az orrának lika nagy, a melle nagy. A füle kicsi, a vékonya kicsi, a patájának békája kicsi”. És ha ehhez a nagyon régi tanácshoz hozzátesszük a római katonai állatorvos, Renatus Vegetius még régebbi, V. századi véleményét a hunok lovairól, látni fogjuk, hogy 1500 év leforgása alatt vajmi keveset változott a sztyeppei ló és magával a lóval szemben támasztott igény.

„... A hunok lovai a háborúra a legalkalmasabbak kitartásuk miatt, teherbíró képességük miatt, és mert a hideget és az éhséget is eltűrik. A hunok lovának nagy a feje, kidülled a szeme, keskeny az orra, széles az állkapcsa, erős és kemény a nyaka, sörénye a térdéig ér, hosszú a dereka, görbe a háta, bozontos a farka. Egész testük szögletes, háj nincs rajtuk. Lábuk erős, patájuk tömött és kicsi. A lovak csúnya kinézésétől azonban el kell tekinteni, mert azokon túltesznek jó tulajdonságaik: jó a természetük, okosak és még a sérüléseket is jól tűrik.”

Határozottan jó vélemény, kitűnő osztályzat. Főleg, ha olyan szaktekintélytől származik, mint Vegetius. A régi feljegyzés mellé állítsuk oda egy egészen újkeletű leírásnak egy részletét.

Gróf Zichy Jenő harmadik ázsiai utazása alkalmával, 1902-ben ismerte meg a mongol lovakat. Ő is el volt ragadtatva a sztyeppe neveltjeivel. Az alábbiakat jegyezte le róluk:

„A kínai határnál el kellett búcsúzni azoktól a remek kis mongol lovaktól, amelyek párját sehol a világon nem találtam; valójában olyan hatalmas tüdejű, acélpatájú, mesés kitartású lovakat sohasem tudtam volna elképzelni. Sohasem láttam köztük sem csökönnyöst, sem sántát, sem vakot. Kicsinyek, az igaz, de remek, szép állatok. Járásuk, kitartásuk sokkal nagyobb a kirgiz lóénál, hiszen ezek a kis állatok a legnagyobb súllyal órák hosszat folyvást vágatva haladtak; mongol lovat sohasem láttam ügetve haladni, de mindig galoppban,

néha egy hajtásban 50–60 versztnyit is!” (Egy verszt körülbelül egy kilométer, megj. Sz. L.).

Ilyen adatok hiányában nehéz lenne elképzelni, hogy milyen lehetett a hírközlés például Attila korában. Nehezen érthetnének meg, hogyan tudott meg isten ostora fontos híreket szinte érthetetlen gyorsasággal. Priszkosztól tudjuk, hogy a Makszimosz-féle bizánci küldöttség még jóformán meg sem érkezett hun földre, Attila már azt is tudta, hogy milyen céllal indultak útnak.

Jellegzetes mongol ló útra készen. Mongólia

Lássunk egy későbbi idevágó példát is.

Dzsingisz kán egy hírvivő szervezetet alakított (vagy talán újrászervezett), amelyet urtonnak neveztek. Ez az intézmény még a XX. század elején is működött.

Lényege abból állt, hogy a főbb útvonalakon, egymástól 30–40 kilométernyire ménesek voltak. Az urton mindig volt készenlétben pihent ló. Ez a lovas, ha úton volt, széles fáslival kötötte körül a hasát, sapkáján sastoll díszelgett, és váltástól váltásig egyhuzamban vágta az napkeltétől napnyugtáig. Utazás közben nem evett semmit sem, csupán az egyes urtonokban, váltás közben hörpintett fel egy-egy csésze sós, fagyús teát. Az időjárástól függően, három-négy nap alatt 1300–1500 kilométert is megtett. Képzeljük el, lóháton, autó és betonutak nélkül!

Batu kán, aki seregével törzsének szállásterületéről körülbelül 9000–10 000 kilométernyire éppen Magyarország területén időzött (1242), tíz nap múlva már tudta, hogy Egedi kán otthon meghalt és hogy sürgősen haza kell térnie.

A lakásvizonyok

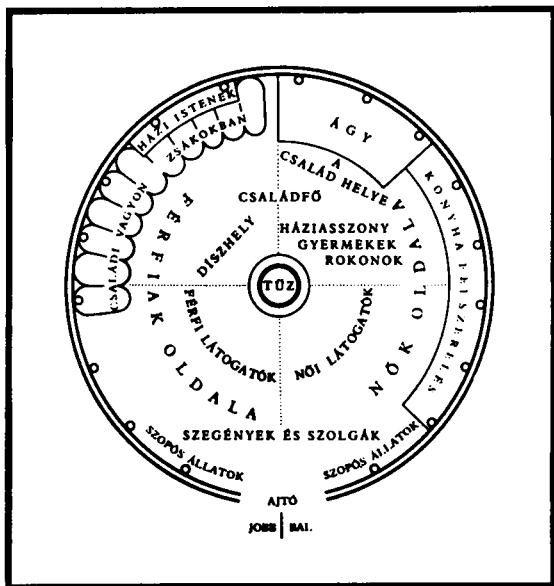
A belső-ázsiai települések legszembetűnőbb jellegzetessége még a közelmúltban is az volt, hogy a lakosság elmés szerkezetű kerek sátrakban, úgynevezett jurtokban lakott.

A nomádok jurtjáról igaz nem sokat lehet mondani. Annyit mindenesetre, hogy szerkezete, kinézése és a benne uralkodó rend másfélezer év leforgása alatt vajmi keveset változott. Egyébként a házszerű kerek sátrat egyesek joggal tekintik a közép-ázsiai népek legjelentősebb felfedezésének. Mind az éghajlati, mind a gazdasági körülményekhez tökéletesen alkalmazkodott szerkezet. Kévszám és igénytelen anyagból készült, megerősítés nélkül összeállítható, könnyen szétszedhető és még a szállítása sem komplikált; állatokkal vagy kétkerekű taligával történt.

A jurt kerek alaprajzú, függőleges falú, lécekből és nemezéből (filcből) összeállított, egy helyiségből álló családi lakószoba, amelyet félgömb alakú tető fed. A tető közepén egy szabályozható kerek szellőzőnyílás van. Nagyságától függően a következő elemekből áll: 3–8 harmonikaszerű nyitható és csukható rácsos oldalfalból, 60–100 tetőrúdból, egy középrúdból (központi tartórúdból), egy ajtókeretből és ajtóból és végül megfelelő mennyiségű nemezzőnyegből, amelyekkel az egész szilárd szerkezetet befedik és kibélelik.

Az ajtó mindig dél felé néz. Belső felosztása szigorú szabályok szerint történik. A bejáratnál jobbra van a nők oldala a konyhafelszereléssel. Ezt a részt a többszemélyes nagy ágy zárja le. A bal oldal a férfiak oldala. Itt vannak elhelyezve a lószerszámok, a nyergek, a fegyverek és a gazdasági eszközök. Középen van a tűzhely és egyben a sátor főhelye. A jurt alja nemezzel és szőnyegekkel van bevonva. A vendégeknek járó díszhely a jurta 3. és 4. negyede, szépen ki van varrva vagy aplikációkkal díszítve.

Egy közepes jurt súlya 200–250 kilogramm. Szerkezete szilárd, komoly viharokat is kibír, amellet meleg, nagyon kényelmes és hangulatos. Két személy alig két óra alatt felállíthatja. Itt ismét Ammianus Marcellinust kell idéznünk, aki a következőképpen szapulja a hunokat: „... soha fedél nincs fejük fölött; a házakat úgy kerülik, mintha a közhasználatból elvont sírok volnának. Még

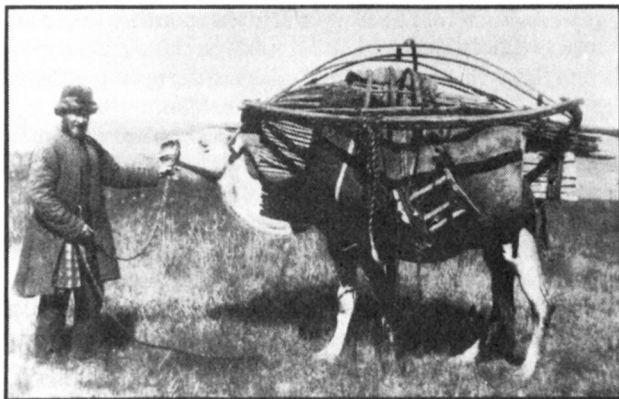
A mongol yurt belső beosztása

náddal fedett kunyhót sem lehet náluk találni. Kóborolva bejárják a hegyeket és erdőket, s kisdud koruktól megszokják a hideg, az éhség és a szomszóság elviselését. Idegen országban is csak a legnagyobb szükségben lépnek be valamely házba, mert fedél alatt nem érzik magukat biztonságban.”

Természetes, hogy a hunok nem szívesen mentek be a számukra ijesztően behemót és komplikált római épületekbe. De hogy a saját yurtjukat nagyra becsülték, sőt szentnek tartották, arra ismét *A mongolok titkos történetéből* idézhetünk egy jellemző részletet:

Szentelt küszöböknek
 Szolgái legyenek. Szentelt küszöbötől
 Szolgáid ha elpártolnak,
 Inukat vágd el!

(Képes Géza fordítása)

Az összecsomagolt jurt egy kisebb teve hátán elfér. Turkesztán

Végezetül hallgassuk meg Priszkoszt is, aki abbéli igyekezetében, hogy követségük minél eredményesebb legyen, ajándékokat vitt befolyásosabb hun személyiségeknek, és így jutott el Attila első számú asszonyához, Rékához is. Erre így emlékezik: „Az ajtónál levő barbároktól kieszközöltem a bemenetelt (ezeknek biztosan apró ajándékokat adott – megj. Sz. L.), és a nőt puha szőnyegen fekve találtam; a padló ugyanis gyapjúszőnyegekkel volt borítva, és azokon kellett járni...”

A fegyverzet

Ha ma, szerencsés véletlen folytán régész hun közharcos sírt talál, abban nem sok mellékletre számíthat, mert a nomád népek csak azokat a tárgyakat tették a halottak sírjába, amelyeket életük folyamán nem nélkülözhettek. Ilyen szempontból különböztek az ókori mediterráni népektől, akik halottaikat nemcsak pompával temették, hanem igyekeztek drága tárgyakkal is ellátni. Az egyszerű nomád élete idején szükségesnek mutatkozó személyes eszközén kívül (kés, tűzcsiholó szerszám, akasztókarikák) még csak a ruhára varrt vagy szíjra erősített csatok, fémveretek, bújtatók alapján tanulmányozhatók, mert a szövetek, bőróvek, a lábbeli, a szíjak, a tarsoly, pányvák már régen elporladtak. Esetleg fegyvereinek fémrészei is ott vannak. Ha ellen tudtak állni az idő bom-

lasztó erejének találni még íj-csontborítást és a tegez szintén csontból készített díszes applikációkat.

Ammianus Marcellinus írta, hogy a hunok fegyverei közé tartozott a tör, a kard, a lándzsa, a lasszó (pányva) és a hun csodafegyver – a félelmetes íj. Legfontosabb és leghatékonyabb fegyverük volt az íj; minden alkalmakra más-más nyílhegy szolgált. Csodálatos nyilazó tudományukkal mindjárt megjelenésükkor ámulatba ejtették ellenfeleiket.

„A hunokat valamennyi nép között azért lehetne a legkeményebb harcosoknak mondani, mivel távolról nyilaikkal kezdik a harcot, amelyek hegye élesre fent, csodálatos ügyességgel odaillesztett csontból készült; azután előreszánguldanak, és nem kímélve magukat, kézitusában harccal küzdenek. Míg az ellenségük csak arra vigyáz, hogy kardcsapás ne érje, amazok összecsavart pányvákkal úgy bekerítik, hogy tagjaik rugdalózása közben mind jobban belebonolódnak, és sem lóháton, sem gyalog nem tudnak már mozdulni.”

Több más kortárs is kifejezte csodálatát fegyverkezelésük, elsősorban nyilazó művészetük felett. Olyanok mint Olümpiodorosz, Zoszimosz, Szidoniusz és mások. Claudius Claudianus, a ravennai udvari poéta szerint a hunok fja, a „scythicus arcus” a rómaiak legbecsesebb zsákmányai közé tartozott. Nem csoda, mert ezek a szerszámok valóságos műremek voltak, amelyeknek elkészítése eltarthatott egy évig is. Másrészt az íj az akkori idők legtökéletesebb fegyvere volt, és magától értetődően a leginkább respektált is.

Volt egy úgynevezett összetett reflex vagy visszacsapó íjuk is. Ez az íj ruganyos fából készült, és felajzatlan állapotban a görbülete ellentétes irányú volt. A nagyon rugalmasra kiképzett farész legkritikusabb pontjait – végeit és markolatai részét – csontlapocskákkal borították, amelyek védték és egyben erősítették is a fegyvert. A farészekre kígyóról vagy siklóról frissen lerántott bőrt húztak.

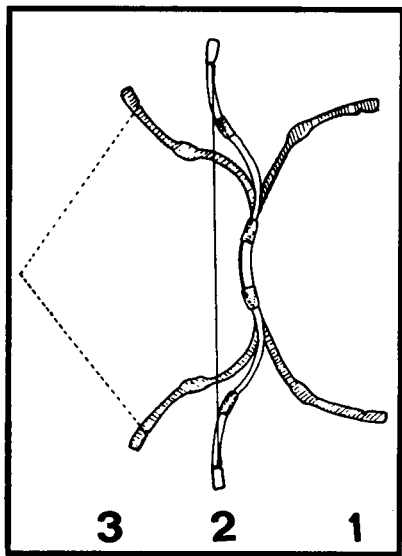
Egyesek nagyon komoly kísérleteket folytattak olyan íj elkészítésére, amely a népvándorlás kori íjakhoz lett volna hasonló. A sikeres darabok, 30–35 kg húzóerő esetében kiváló eredményeket mutattak. A tapasztalatok szerint 5–6000 lövést is leadtak vele.

Az íjak mérete, felajzott állapotban való hosszúsága általában tulajdonosaiktól függött, felállítva a váll magasságáig kellett érnie. A nyílvevők mérete viszont az íj nagyságától függött. A célzáskor a legkedvezőbb az volt, ha maximális kifeszítéskor a nyílnak a hegye csak kevéssel érte túl az íj markolati részének a fáját. A nyilak súlya a lövés gyorsaságát nagyban befolyásolta; minél könnyebb volt a nyíl, annál gyorsabb volt a röpte. Ezzel szemben a

könnyű nyilvessző átütőképessége – különösen nagyobb távon – csekélyebb volt a súlyosabb nyilakénál. Többféle nyílhegyet készítettek és használtak attól függően, hogy milyen célpontra lőttek, vagy milyen vadat szándékoztak elejteni. A nyilak hegye csontból vagy háromkaréjú vasból volt.

A nyilakat külön tokban, tegezben hordták, tízet-tizenkettőt egyben. A tegez a harcos jobb oldalára volt erősítve, míg a bal oldalukon volt az íjtartó tok.

Az íj használata a következőképpen történt: előbb felajzták, vagyis a visszahajlított, rugós rész két végére ráerősítették a bélből készített ideget, majd a fegyvert bal kézben tartva vízszintes helyzetbe hozták. Jobb kézzel kivettek a tegezből egy nyilvesszőt, az íj aljára helyezték, majd a célzáshoz az íjat függőleges helyzetbe hozták. A jobb kéz hüvelyk-, mutató- és középső ujjával megfeszítették az ideget, és összpontosított célzás után kiröppentették a vesszőt.

A visszacsapó íj működési elve:

1. *nyugalmi állapotban;*
2. *felajzva;*
3. *megfeszítve*

Közös akciók alkalmával, akár közös vadászatról, akár ütközetről volt szó, a csapatot vezetőjének parancsa alapján a nyilak kilövését összhangban kellett elvégezni. A parancsok és a „tűz” irányítása a parancsnoklóról kilőtt füttyülő-, vagy zengőnyillal történt. Az íj kezelése, a nyilazáshoz szükséges kézi

erő kifejlesztése, a pontos célbalövés tudománya, az összhangban történő nyilastámadások begyakorlása nagyon sok időt és kitartó munkát követelt. A fegyverforgató készség, a harci erények ébren tartására és közös hadmozdulatok kidolgozására minden ősszel nagy közös vadászatok tartottak. Ezeken a seregszemléken különböző taktikai feladatokat oldottak meg vagy gyakoroltak be a csapatok. Így a téli hústartalékok biztosításán kívül fontos hadászati célokat is megvalósítottak.

A csapatmozdulatok egybehangolását segítette elő az is, hogy a nagy hun egységek gyakran azonos színű lovakon ültek. Időszámításunk előtt 200-ban például a kínai császár seregét nyugatról fekete, keletről kék (szürke), északról vörös (pej) lovon ülő hunok zárták körül.

A kiváló képességű, a pontosan és nagy távolságra nyilazó harcosokat elismerésben részesítették, valószínű, hogy kitüntetéssel meg jutalmat kaptak. A sztyeppi harcosok mindig nagyra értékelték az erős lövéseket, mert a vadászaton is meg a harcban is biztos halált okoztak.

Midón Dzsingisz kán
a szárt népet leigázta,
táborát ütött
és az egész mongol birodalom
nemesei Buka Szocsigájban
egybegyűltek.
Jiszünge a messze-nyilazáskor
háromszázharmincöt
öl messzire nyilazott.

*Dzsingisz köve. Középmongol felirat.
(Kara György fordítása)*

A hadjáratok folyamán, Attila beiktatására a hun társadalomban kialakult egy erős katonai réteg, amelynek minden tagja zsonglóre volt a nyilazásnak és akik életfenntartási szükségleteit is nagy részben a hadjáratok és a háborúk fedették (rablások, kivetett adók, foglyokért kapott váltságdíjak). Ekkorra már az íj a hatalom gyakorlásának jelképévé vált, és az akkori elképzelések szerint a hadsereg vezérének ereje annak nyilában összpontosult. A vezér nyila fénylő, arannyal bevont fegyver volt. Igen jellemző erre az elképzelésre az a legenda, amely szerint Márkiánosz bizánci császár Attila halálakor álmában egy kettétört íjat látott.

A többi fegyverről nem sokat tudunk mondani, egyrészt azért, mert a pányvák (lasszók) elporladtak, másrészt a kardok és a lándzsák – a leletek gyakoriságából ítélve – jelentéktelen szerepet játszottak, mert a hunok hacsak lehetett, kerültek a közelharcot. Ezenkívül a kard is és valószínűleg a lándzsa is (a nagyszéksősi, a jakuszewicei és pécsüszögi leletek szerint) inkább a hatalmi szimbólumok közé tartoztak, ugyanúgy, mint később, a középkor folyamán is.

A háziesszközök, a mindennapi élet

A sztyeppi nomád állattartók gazdasági-kulturális típusát, mint láttuk, elég részletesen ismerjük. Ezen belül azonban a mindennapi élet egyes „termelői” mozzanatainak tárgyi részét a tudománynak ez ideig még nem sikerült eléggé dokumentálnia. Már többször említettük, de ismét hangsúlyozni kell, hogy megoldhatatlannak látszó problémákat okoz az a körülmény, hogy a nomádok állandóan mozgásban voltak, és hogy abból kifolyólag nem elegendő azoknak a leleteknek a száma, amelyek alapján közelebbről megvilágíthatnánk a mindennapi életüket a jurtban folyó életet, használt eszközeiket stb. A jurtok egykori helyét ma már lehetetlen megtalálni, hacsak egyszer a véletlen nem játszik a kutatók kezére.

Termelési módjuknak bizonyosan a „házi” vagy „családi” termelési mód volt az alapja. A család volt a törzsi társadalom gazdasági alapja. A háztartáson belüli termelésben aránylag kiegyensúlyozott viszonyok uralkodtak; a termelés és a fogyasztás mennyisége között akkora volt az eltérés, amekkorát a cserekereskedelem útján megszerzendő „idegen” termékek kifizetése és a feltételezett közadó fedezése megkövetelt. A belső, a családtagok közötti viszony megegyezett a termelési viszonyokkal is. A családtagok kölcsönösen kiegészítő munkáját végezték. Hiányzott viszont a többtermelésre való ösztönzés – hiányzott a folyamatos munkára és a termelés fokozására mozgósító erő. Vissza kell emlékezni Claudianus ide vágó, már idézett szavaira: „békeidőben annál inkább szeretnek henyélni”.

Egy általános érvényű szabály szerint egy család eltartásához a sztyeppen száznál több juh és harminc-harminc marhából és lóból álló gulya, illetve ménes szükséges. Ez a minimum.

A törzsfőnököknek, a vezetőknél ilyen körülmények között nyomást kellett gyakorolniuk a családi gazdaságokra, kényszeríteni kellett őket a termelés fokozására vagy „az egész közösség javára” történő szolgáltatásokra. Ez a szol-

gáltatás állhatott a hadjáratokban, portyázásokban való részvételből, de terménybeszolgáltatási kötelezettségből is.

Az ilyen terménybeszolgáltatás közvetett nyomaira bukkantunk a zenta-mákosi ásátások során 1975-ben.

A tiszai árvízvédelmi gát építése közben, körülbelül 50 m szélességben és megközelítőleg 500 m hosszúságban végezhattünk régészeti megfigyelésekkel kiegészített mentőásatásokat. A kutatások során egy hun kori szarmata település maradványai is kibontakoztak egy olyan jelenség kíséretében, amely szokatlannak tűnt. Közel 400 földbe sülyesztett gabonavermet sikerült megállá-

A Zenta-mákosi ásátások egy részlete. 1975

pítani, amelyekkel sehogyan sem volt arányban a korabeli háznyomok száma. Az arány a megfigyelt területen 1:10, vagy még annál is rosszabb a vermek javára. Az teljesen kizárt, hogy az akkori mezőgazdasági termelői viszonyok mellett egy ház népe a fenti arányoknak megfelelő mennyiségű gabonát tudott volna akár két vagy három év leforgása alatt is betakarítani.

A számításba vehető magyarázatok közül az a legvalószínűbb, hogy egy olyan adóbeszolgáltatási központ feküdt a Zentától délre húzódó Tisza-parton, ahol egy nagyobb körzet terményfeleslegét gyűjtötték egybe. Felmerül az a kérdés is, hogy ezt a vezető réteg ellátásán kívül még mire használhatták. Erre egy alternatív választ lehet adni: az Attila korában indított számos távoli (Gallia, Itália), vagy közelebbi vidékekre (Balkánra) induló csapattestek ellá-

Rálátás a Zenta-mákosi ásatás helyére

tását biztosították ezekből a készletekből, amelyek egybegyűjtése a kijelölt pontokon esetleg két-három évig is eltarthatott. Egy ide vonatkozó adatot rögzített Zosimus, aki lejegyezte, hogy amikor 409-ben Honorius császár 10 000 hun harcost kapott segítségül az Alarik elleni harcához, nagy problémák merültek fel az ellátását illetően. Végül is az élelmet (lábasszószágot és gabonát) Dalmáciából hozatták Itáliába.

Az öltözködés

Az öltözék is olyan kategória, amit régészeti módszerekkel konkrétan nem lehet megragadni, mert a ruhák – akár szövetből, akár bőrből, akár szőrméből készültek – a földben nem maradhattak meg. Csupán korabeli tudósítások, a díszítőtárgyak sírokban megfigyelt helyzete, valamint néprajzi párhuzamok segítségével közelíthetjük meg a hun kori öltözködés módját. Ez a módszer viszont elég bő anyagot biztosít.

A tipikus hun harcos a számunkra már ismert, kissé komikus kinézésű, rövid lábú, busa fejű, bozontos lovon ült. Fejét csúcsba futó, előrehajló sapka fedte. Bőrből készült nadrágot viselt, lábai szíjjakkal felerősített bőrbocskorba, esetleg vékony bőr- vagy nemezcizmába voltak bújtatva. A lábbeli alatt hurka

alakú, szövött harisnya vagy nemezcsőből készült védőréteg volt. Inge szőtesből készült. Mindezeket a ruhadarabokat vastagabb, köntösszerű, télen, vadprémmel bélelt kaftán borította, amelyet az elengedhetetlen bőrszif fogott össze. Ez a bőrszif fémlapocskákból, csontból, esetleg színes bőrökből készített applikációkkal volt díszítve. Az előkelőbb személyek ruhái finomabbak voltak és drágakövek is ékesítették. Aki csak tehetett élt a lehetőségekkel, és szívesen díszítette magát. Közismert a pusztai népek néha túlzásokra is képes pompa-szeretete. A hunok is igyekeztek hordozható és törhetetlen javakat gyűjteni, és ezért szerették a ruhára, lábbelire, fegyverre, lószerszámra, fülbe akasztható és hajba fonható csecsebecséket. Priszkosz leírásában is találunk erre vonatkozó adatokat, de kézzelfogható bizonyítékait a nagyszéksősi lelet adta meg. Minden itt talált darab a hunok keleti pompáját eleveníti meg, az övet borító aranyveretek, az öv tömör aranyból készített csatja, a lábbeli szíjait díszítő, ékkövekkel kirakott aranyfityegők, továbbá a fegyverzet arany díszítésének megmaradt részei: a kardhüvely borítása, a török aranymarkolatainak részei, a tegez és az íj aranyborítása és az ehhez a felszereléshez tartozó szíjak aranycsatjai. A lószerszámveret és a fanyereg ugyanúgy nem tartozik az öltözékhez, mint ahogy a fegyverek sem. De díszes a ruhaviselet (ezek is az előkelőség kihangsúlyozására alkalmas tárgyak), ezért itt szólnunk róluk is.

A kápák szegélyeit például aranylemez-szalagok borították, amelyekbe színes ékkövek voltak foglalva. A kantár és a többi szíjazat is ékköves, aranylemez volt, és végeit aranyfityegők zárták. Csupa arany, pompa, fényűzés, de csak a vezető réteg tagjai számára.

A nők ruházata gyapjúból, vászonból vagy selyemből készült, amit színes hímzések vagy kivágott applikációk tettek szebbé. A tömegek öltözete természetesen nagyon egyszerű volt egyrészt, mert életmódjuk nem kívánt meg mást, másrészt pedig nem volt mód a mértéktelen fényűzésre. A hunok szegényebb rétegének ruházatával kapcsolatban végezetül kénytelenek vagyunk ismételtlen az elfogult Ammianus Marcellinushoz fordulni, mert, bármennyire is lenézte a hunokat, feltehetőleg láthatta őket, és tudósításai által biztosabb talajon mozgunk. „Öltözetük vászonból készül – írja – vagy erdei egerek összetűzött gereznáiból; nincs más öltözetük sem otthon, sem a házon kívül, hanem ha egyszer belebújtak egy ilyen fakó színű ingbe, nem teszik le és nem váltják előbb, míg a hosszú kopástól rongyokká nem szakad és le nem hull testükről. Fejüket görbe süveggel fődik, szőrös lábszáraikat kecskebőrbe bújtatják, lábbelijük nincsen semmi mértékhez szabva, ennél fogva nem is léphetnek szabadon.”

Az élelmezés

Egy feljegyzés szerint a hunok oly durváknak mutatkoznak, hogy nincs szükségük sem tűzre, sem ízletesen elkészített ételekre, hanem vadon termő növények gyökereivel és mindenféle állatok nyers húsával táplálkoznak, amelyet combjuk alá, lovuk hátára tesznek, és így küssé megmelegítenek.

Íme, megtaláltuk annak a hiedelemnek a forrását, amely szerint a nomádok – egyebek között a honfoglaló magyarok is – „nyereg alatt puhították” a húst. Hadjárat közben vagy más szorult helyzetben valószínűleg fogyasztottak nyers húst is, de annak az étkezési módnak semmi köze a nyereg alá helyezett húshoz. Ha tettek is húsdarabokat, azt csak akkor cselekedték, ha hosszú lovaglás közben a lovuk háta a nyeregtől kisebesedett és gyógyításra szorult, de azt a húst nem ették meg. Ide vág a Marco Polótól származó és a tatárokról szóló adat. Szerinte a harcok, ha úgy adódott, akár egy hónapig is „megvoltak” élelemutánpótlás nélkül. Kancáik tején és a közben elejtett vad húsával táplálkoztak. Különböztet nem lehetett ismeretlen előttük az a szibériai ételkészítési mód sem, amikor a vadász a húst a megölt állat pucrába teszi és közé egy előzőleg megfelelően felforrósított követ dug. Miután az egészet egy sekély gödörbe helyezve vékony földréteggel fedi le és felette addig tüzel amíg a hús teljesen meg nem puhul.

A néprajzosok adatai szerint a húst a mongolok is leginkább főve fogyasztották. Az ürühús volt a legkedveltebb. A felvagdalt húst nagy kondérban kevés sóval vagy anélkül, rövid ideig főzték. A gulyásszerű ételt egy előre leterített bőrtakaróra öntötték, és mint egy asztalt, körülülték. A halomból mindenki vett magának, egyik véget fogai közé vette, a bal kézzel kifeszítette, a jobb kézben levő késsel pedig metszette. Tegyük ehhez hozzá, hogy majdnem minden népvándorlás kori sírban lehet kést találni.

Mint már említettük, a köznapi hunok étkei elsősorban tejből, tejtermékekből, és csak másodsorban álltak húselelekből. A növényi eredetű ételek is csupán kiegészítő szerepet játszottak.

A friss tej és a tejtermék felhasználásának legfőbb ideje a tavasz és a koronjár volt. Ekkor készítették a különböző szilárd tejtermékeket is; a levágott marha szárított beleibe rakták a vaját, a túrót és a faggyút is. Priszkosz írásából tudjuk, hogy a hunok aludttejet, tarhót, különféle sajtokat, szárított túrót és erjesztett italokat is készítettek. A kumis volt a legkedveltebb, amivel egy hun faluban, Priszkosz kísérőit is megkínálták, valahol a Temes vagy a Tisza partján.

A kumiszról a magyar honfoglalás korából is vannak adataink. Akkoriban szívesen fogyasztott „údítóital” volt. Almásy György századeleji ázsiai útleírásában erről a mai napig is fennmaradt italféleségről írja, hogy a kumisz kanca-tejből készült. Egy-egy fejškor a kanca körülbelül fél liter rendkívül édes, erősen aromatikus, kevés zsírtartalmú tejet ad, amelyet nagy, általában tevegymorból készült bőrkannában fognak fel. Ezek tartalmát átöntik egy piramis alakú, az embernél is magasabb bőrtömlőbe, amelyben az erjedést a benne már évek óta felhalmozódott erjesztő anyagok indítják meg. A bödönben a kanca-tej egyszerűen savanyúvá erjedne, ha hagynák állni; hogy alkoholosan erjedjen, keverni kell, és erre a célra minden bödönben egy köpű van, amellyel a folyadékot időnként felkavarják. A bödön falának ütogetéséből jövő tompa hang igen jellemző zaja a nyári táboroknak (auloknak). Minden kirgiz szemé felcsillan, áll a leírásban, ha valami idegen tábor felé közeledve meghallja ezt a pufogást, mert itt friss kumiszra lehet számítani.

A társadalom

Ha a hunok társadalmi életéről beszélünk, nem kell szem elől téveszteni a tényt, hogy az a kínai faltól a Duna–Tisza vidékéig megtett nagy út folyamán lényeges változásokon ment keresztül és hogy az eredeti törzsi társadalom elérte a félféudális, osztályokra szakadozó társadalom fejlettségi fokát. Ez az utolsó fokozat különösen Attila uralomra jutása után, itt a Kárpát-medencében jutott erősen kifejezésre, amikor radikális, sőt brutális beavatkozásokkal megtörte rokonsága és a törzsi vezetők utolsó ellenállását, és helyükre a vazallus törzsek (főleg germánok) vezetőit ültette. Onegésziosz, Szkottász, Eszlász, Bérikosz – mind germán előkelőség volt. Edika a szkírek fejedelme, Ardarik a gepidák királya, Valamir pedig az osztrogótok hercege volt (törzsfőnök). Az említettek közül Jordanes különösen a két utóbbit emeli ki, mert szerinte ők voltak Attila legodaadóbb szolgálói és legbizalmasabb emberei. Természetes, hogy ezeknek a már hűbérurakhoz hasonló vezetőknél meg voltak a saját érdekeik is. Egy alkalommal maga Attila jelentette ki, hogy az ő tábornagyai a római császárokkal egyenrangúak. Bizonyos, hogy nem volt panaszra okuk, mert a hunok a leigázott és lojálisan viselkedő népeket nem forgatták ki szokásaikból, és nem kényszerítették életmódjuk vagy nyelvük megváltoztatására. Az egyes germán népek (pl. osztrogótok, gepidák) saját dinasztiajuk vezetése alatt élhettek továbbra is, „belpolitikai” ügyeiket saját belátásuk szerint intézhették.

Bár kétségtelen, hogy az Attilához hű vezetők és csatlósok többsége hun eredetű volt, az említett nevekből látszik, hogy a Vezér környezetében elgermánosodási folyamat is megindult. Az együttélés következtében az egyes népek is gyakran kölcsönöztek egymástól személyneveket. Germán eredetű volt, például, a Rua (Ruga) név is és talán az akkori állapotokra a legjellemzőbb, hogy Attila eredeti hun nevét nem ismerjük. Attila gótul ugyanis annyit jelent, „atyácska” (a gót Vatta=atya szóból az „ila” kicsinyítő képzővel). Másrészről egy szvév és egy keleti gót királyt is Hunimundnak neveztek, egy szkír fejedelem pedig a Hunwulf névre hallgatott. A fennmaradt hun személynevek a török eredetű hun nyelvekből származnak, mint a Mundzuk, Attakám, Ernák, Dengizik, Arikán, Karaton, Ajbars stb.

A Volga és a Don közötti térségben valamint a Duna völgyében eddig feltárt hun sírok határozott társadalmi tagolódást bizonyítanak. A jellegtelen, szegény sírok mellett (amelyekről néha nem is lehet megállapítani hovatarozásukat) vannak a „gazdag sírok” is (a régészek számára legfontosabb leletek ilyenekből kerülnek elő), amelyek létezéséről az irodalmi források is számos bizonyosságot adnak. Ammianus Marcellinus és Jordanes is említi például a primateseket (jeleseket), akiket a törzsi arisztokrácia tagjaival lehet azonosítani. Ezek élén a törzsszövetség vezetője állt. A kínai forrásokban emlegetett Sán-jü (mi királynak nevezhetnénk) is ilyen volt.

A vezérek és hercegek hatalma eredetileg öröklődő volt. Egyes kutatók szerint a hun társadalom élén összesen 24 vezér volt és mivel minden vezér 10 000 lovasnak (egy tömény) volt parancsnoka. Ha ez igaz, akkor a hunoknak mintegy 240 000 harcosuk volt. Mások viszont azt tartják, hogy a hunok összlétszáma nem volt nagyobb 40 000-nél. Ez utóbbi vélemény képviselői azt is állítják, hogy harci csapataik 5–7000, vagy csak 10 000 fegyveresből álltak. Hogy a két szélsőséges nézet között hol van az igazság, azt ma még nem lehet eldönteni.

A törzsszövetség szervezete kimondottan katonai–törzsi felosztásra alapozódott: tizedek, századok, ezredek és tízezredek voltak. Ez a szigorú szervezet volt annak a hatalmas és erős hadseregnek az előfeltétele, amellyel a hunok Rua, illetve Attila korában rendelkeztek. A *mongolok titkos történetében* jeyezték fel, hogy Dzsingisz kán egy alkalommal nagy haderőt gyűjtött össze, és indulás előtt táborba szállt. Közben arra gyanakodott, hogy emberei között kémek bujkálnak, akik ki akarják puhatolni szándékát. Le akarta őket leplezni, és ezért váratlanul elrendelte, hogy a táborban nyüzsgő embereket törzsenként sorakoztassák fel. Amikor ez megtörtént, egy ember az összeállt csoporto-

kon kívül rekedt, és ez volt az idegen kém. Nem olvadhatott be egyetlen törzsbe sem, mert ott mindenki ismerte a másikat.

Jordanes Balambérről azt írja, hogy „rex Hunnorum”, vagyis, hogy ő a hunok királya. Valószínű azonban, hogy Balambér, és az utána következő uralkodók is, többek voltak a királynál. A kagán és a tarkán ötvöződése lehettek, akik a politikai és a vallási funkciókat egy személyben végezték, mint később a törököknél a beglerbég.

Az azonban bizonyos, hogy egyszerre két uralkodójuk volt, amit kettős királyságnak nevezhetnénk. Ezért volt többször is szó Ruáról és Oktárról, valamint Blédáról és Attiláról. A kettős királyság intézményét ismerték már korábban a szarmaták is, de hasonló példákat lehetne felhozni a későbbi avarok és a besenyők történetéből is.

A régi szabályok értelmében az uralom testvérről-testvére szállt. Attila azonban durván megszakította ezt a gyakorlatot. Megölte bátyját, Blédát és mivel testvérei nem maradtak, utódul fiait, Ellákot és Dengiziket jelölte. Haláluk után (harcmezőn estek el) a legfiatalabb, Ernák lett a hatalom gyakorlója (most már a hagyományos szabályok szerint) mivel Attila korábban az utódlásban számításba jövő két unokaöccsét, Mamát és Atakámot árulás vádjával kereszt-re feszítette. Egy ideig mind a ketten politikai menekülteként éltek Bizánc területén, míg Attila követelésére ki nem szolgáltatták őket.

Végezetül meg kell említeni, hogy a nőket a hun társadalomban megbecsülték. Bléda halála után özvegyei továbbra is megtarthatták vagyonukat. Szokás volt, hogy a külföldi küldöttségek képviselői tiszteletüket tették Attila, tekintélyben első helyen álló feleségénél, Arikánál, és az sem lehet a véletlen műve, hogy az Aral-tó és az Alpok közötti térségben eddig lelt, gazdag mellékletekben bővelkedő, előkelőket takaró sírok közül nem kevesebb, mint huszonkettőben volt nő eltemetve. Összesen ugyanis ennyi alkalommal találtak a sírokban drágakövekkel kirakott aranydiadémeket.